

Małgorzata KRYWULT-ALBAŃSKA

Uczestnictwo w kulturze

Socjologowie kultury mówią często o procesach dezinstytucjonalizacji uczestnictwa w kulturze i o pojawieniu się „kultury uczestnictwa”, w której ludzie zyskują aktywny wpływ na kształt komunikowanych im treści kulturowych (Jenkins, 2010). W miejsce pasywnego odbiorcy kultury pojawiła się kategoria *prosumenta* (podmiotu będącego zarówno twórcą, jak i odbiorcą), człowieka o tożsamości typu *insert*, budowanej zarówno na podstawie doświadczeń przeżytych jak i medialnych (Burszta, 2010). W tym nowym świecie rewolucyjną rolę odgrywa Internet i funkcjonujące w sieci środowiska kulturotwórcze (takie jak YouTube, gdzie codziennie zamieszczanych jest ok. miliona filmów i rejestrowanych 2 miliardy odsłon dziennie; Kapiszewski, 2010).

Zachodzące przemiany stały się przedmiotem badań głównie o charakterze jakościowym (Filiciak i in., 2010). Niewiele jednak wiemy o ich zasięgu ani o kategoriach uczestników, choć można domniemywać, że mapa „nowego uczestnictwa” pozostaje w silnym związku ze statystycznie i socjologicznie opisaną mapą „cyfrowego wykluczenia” (*Spoleczeństwo...*, 2010).

Pomimo rewolucyjnych przemian w dziedzinie uczestnictwa nadal funkcjonują „tradycyjne” instytucje kultury (kina, teatry, muzea itp.), choć ich rola i znaczenie ulegają zmianom. To właśnie na nich koncentrują się systematyczne badania ilościowe prowadzone przez GUS od lat siedemdziesiątych (*Uczestnictwo w kulturze...*, 1992)¹. Ostatnie (i być może ostatnie w tym kształcie)² badanie *Uczestnictwo ludności w kulturze* zostało przeprowadzone w roku 2010. Stanowi ono bezpośrednią kontynuację wcześniejszych badań i jest niemal identyczne jak to z 2004 r. Czego dowiadujemy się z niego na temat uczestnictwa w kulturze w Polsce?

Konstrukcja badania zakłada wyraźny podział na tworzące kulturę instytucje oraz pasywnych odbiorców tworzonych przez nie treści (pozostałą aktywność lokując w sferze „działalności amatorskiej”). Badanie dostarcza wielu interesujących informacji, głównie na temat „tradycyjnych” instytucji kultury i odbior-

¹ Badania przeprowadzono w latach: 1972, 1979, 1985, 1988, 1990, 2004, 2009. Wcześniej, w latach 60. ub. wieku, zrealizowano badanie czytelnictwa, natomiast kolejne badanie przewidziane jest na rok 2014.

² W trakcie powstawania tego artykułu trwały prace nad stworzeniem nowego badania.

ców ich oferty. Kwestionariusz badania jest dość rozbudowany, składa się z 60 pytań³, dlatego w dalszej analizie skupiono się na wybranych kwestiach⁴.

WYNIKI BADANIA

Stosunkowo najbardziej popularną instytucją kultury było kino, które przynajmniej raz w roku odwiedziło ok. 40% Polaków. Mniej więcej co piąta osoba (19,6%) była w muzeum krajowym, a 5,5% osób badanych w zagranicznym. Zabytki zwiedziło nieco więcej, bo 30,0% osób (za granicą 11,3%). Pozostałe instytucje kultury (tabl. 1) cieszą się niewielką popularnością. Dotyczy to także galerii sztuki współczesnej (4,8% zwiedzających w kraju i 1,3% za granicą) oraz instytucji takich, jak domy kultury (wykr. 3).

TABL. 1. ODSETEK OSÓB DEKLARUJĄCYCH WIZYTĘ W INSTYTUCJACH KULTURY W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY POPRZEDZAJĄCYCH BADANIE

Wyszczególnienie	Opera lub operetka	Przedstawienie baletowe lub taneczne	Filharmonia	Teatr dramatyczny	Kino
Nie byłem	95,4	96,6	96,0	91,7	60,4
1—3 razy w roku	4,2	3,1	3,6	7,8	26,1
4 razy w roku i częściej	0,3	0,3	0,5	0,5	13,5 ^a

a Połączone kategorie: „raz na 2—3 miesiące” (9,1%), „raz na miesiąc” (3,2%), „2—3 razy w miesiącu” (1,1%), „raz w tygodniu i częściej”.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania *Uczestnictwo ludności...* (2010).

³ Badanie *Uczestnictwo ludności w kulturze* jest badaniem modułowym, realizowanym łącznie z badaniem budżetów gospodarstw domowych z wykorzystaniem dwóch kwestionariuszy: DS-58 I *Uczestnictwo ludności w kulturze. Kwestionariusz indywidualny* oraz DS-58 G *Kultura w gospodarstwach domowych. Kwestionariusz dla gospodarstwa domowego*. Ten pierwszy składa się z następujących działów (oprócz charakterystyki osoby i okoliczności realizacji wywiadu): „telewizja, radio, film”, „korzystanie z komputera”, „czytelnictwo”, „muzyka, teatr”, „rozrywka”, „zwiedzanie”, „domy kultury, inne lokalne instytucje kultury, działalność amatorska i hobbystyczna”. Drugi kwestionariusz umożliwia poznanie wyposażenia gospodarstw domowych w różnego rodzaju dobra kultury („książki i czasopisma w gospodarstwie domowym”, „media audiowizualne w gospodarstwie domowym”, „inne informacje o gospodarstwie domowym”, znajdują się tu także cztery pytania, m.in. o możliwości finansowe i ich związek z realizacją potrzeb kulturalnych w gospodarstwie domowym).

Do badania w roku 2009 wylosowano 4050 gospodarstw domowych (kwestionariusz DS-58 G) oraz 9000 osób w wieku 15 lat i więcej (kwestionariusz DS-58 I). Wyniki badania nie uwzględniają braków danych.

⁴ Artykuł stanowi skróconą wersję referatu wygłoszonego 9 września 2010 r. podczas XIV Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego na sesji nr 37 *Człowiek w dobie konsumpcjonizmu*, prowadzonej przez prof. Krystynę Romaniszyn.

Najbardziej popularną formą przekazu pozostaje od lat telewizja, oglądana przez ponad 50% Polaków co najmniej przez dwie godziny dziennie (30,9% oglądało telewizję codziennie do dwóch godzin, a 13,9% kilka razy w tygodniu). Telewizja jest przede wszystkim źródłem informacji, 82,1% badanych deklaro- wało, że w telewizji oglądali oni często lub bardzo często właśnie programy informacyjne. Powyżej 50% badanych wskazało także filmy fabularne oraz se- riale⁵, 44,3% programy rozrywkowe (np. estradowe, teleturnieje, programy kuli- narne, „reality TV”). W dalszej kolejności oglądanie telewizji służyło zaspoko- jeniu zainteresowań: społeczeństwem (programy dokumentalne), sportem czy muzyką. Ponadto niemal co czwarty badany oglądał telewizję w celach eduka- cyjnych.

Dość powszechnym i popularnym medium jest Internet. Jedynie 7,9% re- spondentów nie korzystało w ogóle z Internetu. Wśród badanych 78,7% korzy- stało z Internetu kilka razy w tygodniu i częściej, przy czym więcej niż co dzie- siąty spędzał w sieci ponad 4 godziny dziennie. Dane na temat najczęstszych celów, do jakich wykorzystywany jest Internet, przedstawia wykry. 1.

Na wykresie 2 przedstawiono strukturę badanych osób ze względu na uczęsz- czanie do pozostałych instytucji kultury oraz podejmowanie innych form aktyw- ności kulturalnej. Jak pokazuje wykres, słuchanie muzyki (a także radia) było jedną z najbardziej powszechnych form korzystania z kultury⁶. Jeśli chodzi o czytelnictwo — choć zaledwie co druga osoba przeczytała w ciągu roku jakąś książkę, a o połowę mniej odwiedziło bibliotekę — to jednocześnie było po- wszechne czytanie prasy oraz ilustrowanych czasopism.

Warto przytoczyć również dane na temat rodzajów słuchanej muzyki oraz form zainteresowań. Okazuje się, że zainteresowanie tzw. „kulturą wyższą” było większe niż wynikałoby to z samych danych o uczęszczaniu do miejsc takich, jak opera czy teatr. Przykładowo, więcej niż co piąta badana osoba słuchająca mu- zyki słuchała jej odmiany klasycznej, a ok. 6% operowej lub operetkowej. To prawdopodobnie jeden z wielu dowodów na pozainstytucjonalny obieg „elitar- nych” treści kulturowych⁷. Najbardziej popularnymi rodzajami słuchanej muzy- ki były rock i pop (53,1% słuchających), a w dalszej kolejności muzyka świata (35,1%) oraz dance/house (26,6%).

⁵ Filmy, jeśli są oglądane, to w telewizji: 88,5% osób nie korzystało z wypożyczalni DVD (wi- deokaset), 49,5% nie oglądało filmów na wideo ani na DVD.

⁶ Jeśli chodzi o sposób/miejsce słuchania muzyki, najczęściej wskazań uzyskało „urządzenie sta- cjonarne” — 97,0%, a w następnej kolejności „urządzenie przenośne” (discman, odtwarzacz MP3, telefon komórkowy itp.) — 18,2%. Ponadto 5,2% badanych słuchało muzyki uczęszczając na koncerty.

⁷ Można się domyślać, że konkurencyjną rolę wobec instytucji odgrywa Internet. Przykładowo, zdaniem badanych korzystanie z komputera (respondenci mają tu zapewne na myśli nie tyle kom- puter, co komputer z dostępem do Internetu) może zastąpić (częściowo lub całkowicie) najczęściej czytanie gazet i czasopism, oglądanie telewizji i słuchanie radia. Jednak zdaniem ok. 20% — chodzenie do teatrów oraz na wystawy (do muzeów).

W tablicy 2 przedstawiono dane dotyczące uczęszczania (a raczej nieuczęszczania) do niektórych instytucji kultury.

**TABL. 2. ODSETEK OSÓB NIEUCZĘSZCZAJĄCYCH
DO WYBRANYCH INSTYTUCJI KULTURY**

L a t a	Kino	Teatry	Operetki	Opery	Filharmonie	Muzea	Wystawy plastyczne i inne
1972	46,9	73,7	85,0	91,4	94,5	80,5	90,9
1979	58,9	79,4	86,2	93,1	94,6	85,0	89,1
1985	52,9	85,2	87,1	93,7	95,0	87,0	91,6
1988	58,2	78,1	90,4	94,3	90,9	74,0	81,8
1990	68,6	86,2	91,9	96,4	95,5	88,6	92,4
2004	62,3	91,9	95,9 ^a		96,5	84,1 ^b	
2009	60,4	91,7	95,4 ^a		96,0	80,4	95,2 ^c

a Łącznie opery i operetki. *b* Łącznie z galeriami sztuki. *c* Dotyczy tylko galerii sztuki współczesnej.

Ź r ó d ł o: *Uczestnictwo w kulturze...* (1992); *Uczestnictwo ludności...* (2006 i 2010).

Zestawienie danych w ujęciu retrospektywnym uwidacznia systematycznie zmniejszającą się liczbę odwiedzających je osób. Prawdopodobnie forsowana polityka „kulturalnego awansu” społeczeństwa oraz państwowy monopol skutkowały w przeszłości wyższymi wskaźnikami partycypacji.

UWARUNKOWANIA UCZESTNICTWA W KULTURZE

Wśród uwarunkowań uczestnictwa w kulturze wskazać można szereg zmiennych o charakterze społeczno-demograficznym (Ewoudou, 2005). Do jego najsilniejszych determinant należy niewątpliwie wiek. Wraz z jego wzrostem zmniejszał się odsetek osób uczestniczących w wydarzeniach kulturalnych odbywających się w sferze publicznej (kino, muzeum), ale także prywatnej — pomimo że odsetek uczestników „przyjęć, spotkań towarzyskich, imprez klubowych” zwiększał się nieco w wieku przedemerytalnym, w najstarszej kategorii wiekowej zmniejszył się do 51,0%. Z wyk. 3 wynika, że na ogół im starszy wiek, tym większy odsetek osób nieuczestniczących w różnego typu wydarzeniach kulturalnych. W starszych grupach wieku więcej było jedynie osób oglądających telewizję i słuchających radia (podobnie jak wśród osób najmłodszych, co związane jest zapewne z ilością wolnego czasu).

Płeć a uczestnictwo w kulturze

Płeć osób badanych różnicuje w znaczący sposób jedynie czytanie książek i ilustrowanych czasopism. 59,3% kobiet i 40,7% mężczyzn przeczytało w ciągu roku jakąś książkę, natomiast więcej kobiet niż mężczyzn czytało ilustrowane czasopisma. Kobiety nieco mniej czasu niż mężczyźni spędzały w sieci, nieznacznie częściej słuchały radia, chodziły do opery lub operetki, filharmonii, teatru dramatycznego, muzeum czy galerii sztuki współczesnej. Z kolei nieznacznie więcej mężczyzn uczestniczyło w przyjęciach, spotkaniach towarzyskich czy imprezach klubowych. Płeć nie różnicuje w znaczący sposób oglądania telewizji, czytania gazet i chodzenia do kina.

Wielkość i typ miejscowości a uczestnictwo w kulturze

Wielkość i typ miejscowości (miasto lub wieś) nie wpływały w znaczący sposób na częstotliwość oglądania telewizji. Mimo wszystko można było zauważyć, że mieszkańcy dużych miast (powyżej 500 tys. mieszkańców) nieco rzadziej spędzali czas przed telewizorem niż w pozostałych typach miejscowości. W największych miastach odsetek nieoglądających telewizji wynosił 4,1%, w najmniejszych — 0,2%, na wsi — 1,1%. Odsetek oglądających często (co najmniej 2 godziny dziennie) wahał się od 47,6% w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców do 55,9% w miastach poniżej 20 tys. Nieco większe zróżnicowanie występowało w odniesieniu do słuchania radia — o ile na wsi i w małych miastach (do 100 tys. mieszkańców) odsetek słuchających (bez względu na częstotliwość) wynosił ok. 80%, o tyle w miastach powyżej 500 tys. radia słuchało nieco mniej niż 90% badanych (podobnie układały się proporcje osób słuchających muzyki). Niemal we wszystkich typach miejscowości słuchano radia najczęściej do dwóch godzin dziennie.

Zróznicowane natomiast ze względu na wielkość i typ miejscowości było czytelnictwo, zarówno prasę jak i książki czytano częściej w większych miastach. Mieszkańcy wsi i małych miejscowości rzadziej niż mieszkańcy dużych miast korzystali także z bibliotek.

Zaobserwowano wyraźny związek pomiędzy klasą miejscowości a uczęszczaniem do różnego rodzaju instytucji kultury (np. chodzeniem do kina). Jest to fenomen miejski, co nie dziwi biorąc pod uwagę fakt, że prawie wszystkie polskie kina zlokalizowane są w miastach (na wsi w roku 2009 działało jedynie 17 kin). Dostępność tej formy kultury warunkuje zatem uczestnictwo. Generalnie, im większa miejscowość, tym większy odsetek osób odwiedzających kina i tym większa częstotliwość uczęszczania. Na wsi 72,6% osób nie uczęszcza w ogóle do kina, w miastach liczących 500 tys. i więcej mieszkańców odpowiedni odsetek kształtował się na poziomie 33,8%.

W tablicy 3 przedstawiono odsetek osób nieuczestniczących w różnych typach wydarzeń kulturalnych według wielkości i typu miejsca zamieszkania. Analiza ujawnia przede wszystkim dystans pomiędzy dużymi miastami a pozostałymi typami miejscowości, zwłaszcza małymi miasteczkami i obszarami wiejskimi. Mieszkańcy wsi i małych miast stosunkowo najczęściej odwiedzali muzea (odpowiednio 12,1% i 17,3% było w tego rodzaju instytucji w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie), pozostałych rodzajów instytucji praktycznie nie odwiedzali w ogóle.

TABL. 3. ODSETEK OSÓB NIEODWIEDZAJĄCYCH INSTYTUCJI KULTURY WEDŁUG WIELKOŚCI I TYPU MIEJSCOWOŚCI

Instytucja kultury	Ogółem	Miejscowość o liczbie ludności					Wieś
		500 tys. i więcej	200—499	100—199	20—99	poniżej 20 tys.	
Muzeum w kraju	80,4	64,9	74,5	78,4	77,8	82,7	87,9
Galeria sztuki współczesnej w kraju	95,2	88,6	92,3	93,4	95,8	95,9	97,9
Opera lub operetka	95,4	89,5	89,9	94,4	96,5	96,1	98,0
Przedstawienie baletowe lub taneczne	96,6	92,3	96,2	95,7	96,3	96,7	98,4
Filharmonia	96,0	92,0	90,9	95,1	97,3	96,6	97,8
Koncert inny niż filharmoniczny	85,3	75,1	76,7	80,3	82,6	89,2	91,9
Teatr dramatyczny	91,7	79,6	86,4	89,8	93,0	93,2	96,0
Festiwal (muzyczny, filmowy, teatralny)	95,4	92,1	93,7	91,7	95,2	96,8	97,3

Źródło: jak przy tabl. 1.

Wielkość miejscowości różnicuje badanych ze względu na częstotliwość korzystania z Internetu. Im większe miasto, tym więcej osób z niego korzystających. Znaczący był (tabl. 4) zwłaszcza odsetek osób korzystających z Internetu ponad 2 godziny dziennie, w największych miastach od dwóch do czterech razy większy niż w większości pozostałych typów miejscowości.

TABL. 4. ODSETEK OSÓB KORZYSTAJĄCYCH Z INTERNETU WEDŁUG WIELKOŚCI I TYPU MIEJSCOWOŚCI ORAZ CZĘSTOTLIWOŚCI KORZYSTANIA

Częstotliwość korzystania z Internetu	Ogółem	Miejscowość o liczbie ludności					Wieś
		500 tys. i więcej	200—499	100—199	20—99	poniżej 20 tys.	
O g ó ł e m	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nie korzystam	7,9	4,1	3,6	4,7	7,5	10,3	11,6
Rzadziej niż raz w tygodniu	7,0	3,3	8,3	9,4	5,8	7,7	8,3
Raz w tygodniu	6,3	3,5	6,2	3,8	5,4	8,5	8,2
Kilka razy w tygodniu	28,5	22,8	29,8	25,3	28,9	30,8	30,7
Codziennie do 2 h	23,5	22,3	19,8	27,7	25,8	24,0	22,2
Codziennie 2—4 h	15,2	20,5	17,4	16,2	15,0	11,5	13,1
Codziennie ponad 4 h ...	11,6	23,5	14,9	13,0	11,6	7,1	5,9

U w a g a. Wartość miar siły związku: d Somersa = -0,170, Tau-b Kendalla = -0,169, Tau-c Kendalla = -0,164, Gamma = -0,209.
Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Dochód a uczestnictwo w kulturze

Jeśli chodzi o związek dochodu z uczestnictwem w kulturze, to jest on słaby jedynie w przypadku oglądania telewizji oraz słuchania muzyki (z wyjątkiem kategorii „nie słucham” — nie słuchała jedynie ok. co dziesiąta osoba z 4 kwartyła dochodu i co 5 z pozostałych). W pozostałych przypadkach wyższy dochód wpływał z reguły na wyższe wskaźniki uczestnictwa. I tak: dwa razy więcej osób najuboższych niż najbogatszych nie słuchało w ogóle radia (23,0% w stosunku do 12,3%). W trzech górnych kwartyłach ludzie generalnie słuchali radia nieco częściej. Podobnie wyglądała sytuacja jeśli chodzi o korzystanie z Internetu (choć zależność z dochodem jest tu generalnie silniejsza), dwa razy więcej osób najuboższych niż najbogatszych nie korzystało z niego w ogóle, z kolei wśród najczęściej korzystających było niemal trzykrotnie więcej osób z górnego kwartyła dochodu (tabl. 5).

TABL. 5. ODSETEK OSÓB KORZYSTAJĄCYCH Z INTERNETU WEDŁUG GRUP KWARTYLOWYCH DOCHODU I CZĘSTOTLIWOŚCI KORZYSTANIA

Częstotliwość korzystania z Internetu	Ogółem	Grupa kwartyłowa dochodu ^a			
		1	2	3	4
O g ó ł e m	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nie korzystam	7,9	13,7	7,0	6,7	5,5
Rzadziej niż raz w tygodniu	7,0	9,6	8,5	7,8	3,6
Raz w tygodniu	6,3	8,1	5,7	7,1	4,9
Kilka razy w tygodniu	28,5	29,3	30,0	28,3	27,1
Codziennie do 2 h	23,5	21,3	23,3	24,2	24,6
Codziennie 2—4 h	15,2	11,5	16,5	13,9	17,7
Codziennie ponad 4 h	11,6	6,4	9,0	12,0	16,5

^a Grupa 1 oznacza pierwsze 25% osób uporządkowanych według średniego dochodu na osobę w gospodarstwie domowym, grupa 2 — kolejne 25% osób itd.

U w a g a. Wartość miar siły związku: d Somersa = 0,152, Tau-b Kendalla = 0,145, Tau-c Kendalla = 0,150, Gamma = 0,187.

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Im wyższa grupa dochodu, tym wyższy odsetek osób, które w ciągu 12 miesięcy przeczytały jakąś książkę. Korzystanie z bibliotek jest przede wszystkim funkcją wieku, najpierw wzrasta gwałtownie (z 15,1% w wieku 15—18 lat do 46,4% w wieku 19—24 lata), a potem systematycznie spada.

Dochód silnie różnicuje dostęp do informacji⁸, 70,6% osób z czwartego kwartyła dochodu czytało gazety codzienne co najmniej raz w tygodniu, w porównaniu do jedynie 43,8% w pierwszym kwartylu. Przechodząc do kolejnych kwartyli obserwowano nieraz aż dwukrotny wzrost odsetka osób czytających najczęściej gazety (codziennie). Dwukrotne różnice w skrajnych kategoriach częstotliwości pomiędzy skrajnymi kwartylami występowały także w odniesieniu do czytania czasopism ilustrowanych (w pozostałych nie zaobserwowano dużych różnic).

Im wyższy dochód, tym częstsze odwiedzanie kin (wśród osób lokujących się w czwartym kwartylu nie chodziło do nich w ogóle 43,3%).

W przypadku niektórych form uczestnictwa w kulturze pewną prawidłowość ujawnia zależność z dochodem. Generalnie wraz ze wzrostem dochodu wzrasta odsetek osób chodzących do opery lub operetki, na przedstawienia baletowe lub taneczne, do filharmonii, na koncerty inne niż filharmoniczne, do teatru, do muzeum w kraju czy galerii sztuki współczesnej. W odniesieniu do tych form uczestnictwa największy wzrost następuje jednak z reguły pomiędzy trzecią i czwartą grupą dochodową (choć warto podkreślić, że zawsze najczęściej wskazywaną kategorią było uczestniczenie „1—3 razy w roku”). Większość form, które można uznać za elitarne, utożsamiane dawniej z „kulturą wyższą”, jest zatem wyraźnie zdominowana przez osoby najzamożniejsze z czwartego kwartyła dochodu.

**TABL. 6. ODSETEK OSÓB UCZĘSZCZAJĄCYCH DO INSTYTUCJI KULTURY
WEDŁUG GRUP KWARTYŁOWYCH DOCHODU**

Instytucja kultury	Ogółem	Grupa kwartyłowa dochodu			
		1	2	3	4
Opera/operetka	4,7	1,1	2,2	4,4	10,7
Przedstawienie baletowe/ taneczne	3,4	1,4	2,2	3,5	6,3
Filharmonia	4,1	1,9	1,9	3,2	9,0
Koncert inny niż filharmoniczny	14,8	8,0	11,3	14,3	25,0
Teatr	8,3	3,8	4,6	7,2	17,3
Muzeum	19,6	12,2	13,8	19,0	22,9
Galeria sztuki współczesnej	4,8	1,6	3,3	4,8	9,3

Źródło: jak w tabl. 1.

Wykształcenie a uczestnictwo w kulturze

Wykształcenie to zmienna, która bardzo silnie wpływała na wskaźniki uczestnictwa w kulturze. Dotyczy to praktycznie wszystkich jego form, co ilustrują dalsze tablice. Osoby z wyższym wykształceniem czasem nawet kilkakrotnie

⁸ Dochód pozostaje silnie skorelowany z wykształceniem, dlatego w wielu wypadkach trudno mówić o wpływie tylko tej jednej zmiennej na uczestnictwo w kulturze.

częściej chodzą do kina i odwiedzają inne rodzaje instytucji kultury, czytają książki i prasę, słuchają radia i muzyki oraz korzystają z Internetu, jedynie rzadziej niż pozostałe oglądają telewizję.

TABL. 7. ODSETEK OSÓB UCZĘSZCZAJĄCYCH DO KINA WEDŁUG CZĘSTOTLIWOŚCI OGLĄDANIA I POZIOMU WYKSZTAŁCENIA

Częstotliwość chodzenia do kina	Ogółem	Poziom wykształcenia					
		bez wykształcenia	podstawowe	gimnazjalne	zasadnicze zawodowe	średnie	wyższe
O g ó ł e m	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nie chodzę	60,4	97,6	82,1	18,3	81,7	52,9	28,9
1—3 razy w roku	26,1	2,4	12,9	50,2	14,4	31,3	42,1
Raz na 2—3 miesiące	9,1	0,0	3,4	22,7	2,8	10,3	19,6
Raz w miesiącu	3,2	0,0	1,1	6,8	0,6	4,2	6,8
2—3 razy w miesiącu	1,1	0,0	0,4	1,9	0,4	1,4	2,4
Raz w tygodniu i częściej	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2

U w a g a. Wartość miar siły związku: d Somersa=0,222, Tau-b Kendalla=0,258, Tau-c Kendalla=0,201, Gamma=0,383.

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

TABL. 8. ODSETEK OSÓB KORZYSTAJĄCYCH Z INTERNETU WEDŁUG CZĘSTOTLIWOŚCI OGLĄDANIA I POZIOMU WYKSZTAŁCENIA

Częstotliwość korzystania z Internetu	Ogółem	Poziom wykształcenia					
		bez wykształcenia	podstawowe	gimnazjalne	zasadnicze zawodowe	średnie	wyższe
O g ó ł e m	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nie korzystam	7,9	36,6	13,2	3,7	15,6	8,2	2,4
Rzadziej niż raz w tygodniu	7,0	0,0	3,6	2,9	13,4	8,6	2,8
Raz w tygodniu	6,3	0,0	7,5	3,9	9,7	6,4	4,6
Kilka razy w tygodniu	28,5	63,4	27,4	25,2	29,7	30,0	27,1
Codziennie do 2 h	23,5	0,0	25,9	32,3	18,3	21,3	25,9
Codziennie 2—4 h	15,2	0,0	14,4	19,0	9,1	13,9	20,0
Codziennie ponad 4 h	11,6	0,0	8,1	12,9	4,2	11,6	17,2

U w a g a. Wartość miar siły związku: d Somersa=0,115, Tau-b Kendalla=0,110, Tau-c Kendalla=0,101, Gamma=0,142.

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

TABL. 9. ODSETEK OSÓB CZYTAJĄCYCH I NIECZYTAJĄCYCH WEDŁUG POZIOMU WYKSZTAŁCENIA

Przeczytanie książki	Ogółem	Poziom wykształcenia					
		bez wykształcenia	podstawowe	gimnazjalne	zasadnicze zawodowe	średnie	wyższe
O g ó ł e m	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nie	48,8	89,3	70,8	17,6	69,9	39,6	17,0
Tak	51,2	29,2	82,4	30,1	60,4	83,0	51,2

U w a g a. Wartość miar siły związku: Lambda=0,377; Tau Goodmana i Kruskala=0,181; współczynnik niepewności=0,138; Eta=0,425; V Kramera=0,425; współczynnik kontyngencji=0,391.

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

TABL. 10. ODSETEK OSÓB ODWIEDZAJĄCYCH WYBRANE INSTYTUCJE KULTURY WEDŁUG POZIOMU WYKSZTAŁCENIA

Instytucja kultury	Ogółem	Poziom wykształcenia					
		bez wykształcenia	podstawowe	gimnazjalne	zasadnicze zawodowe	średnie	wyższe
Muzeum w kraju	19,6	3,2	9,5	32,6	8,6	20,8	44,2
Galeria sztuki współczesnej w kraju	4,8	0,0	1,2	6,9	1,0	5,4	13,8
Opera lub operetka	4,6	0,0	1,0	5,3	1,5	4,3	15,4
Przedstawienie baletowe lub taneczne	3,4	0,0	0,9	5,9	1,4	3,4	9,0
Filharmonia	4,0	0,0	1,4	7,4	0,6	3,3	13,7
Koncert inny niż filharmoniczny	4,7	2,5	5,2	29,3	5,8	17,2	31,0
Teatr dramatyczny	8,3	0,0	2,9	15,5	1,6	8,0	25,0
Festiwal (muzyczny, filmowy, teatralny)	4,6	1,1	3,0	7,2	2,8	4,5	9,0

Źródło: jak przy tabl. 1.

Analiza danych przedstawionych w tabl. 10 prowadzi do wniosków podobnych jak w odniesieniu do dochodu, ponieważ odwiedzanie większości instytucji o charakterze elitarnym, utożsamianych z kulturą wyższą, to domena osób z wyższym wykształceniem. Odwiedzający operę, teatr czy filharmonię (a wskaźniki uczestnictwa są na ogół niskie), to z reguły osoby o wyższym poziomie wykształcenia lub młodzież licealna⁹.

Uwagi końcowe

Wyniki badania uczestnictwa w kulturze rodzą szereg pytań badawczych, m.in. o związek uczestnictwa ze stylem życia i konsumpcji. Te ostatnie łączone są w teoriach socjologicznych ze stratyfikacją społeczną. Jak piszą Veblen i Bourdieu, wzory konsumpcyjne mają swoje odzwierciedlenie w kolektywnej logice bliskości społecznej na poziomie statusu. Pozwalają one bowiem na tworzenie granic kulturowych, które kształtują poczucie swojskości i inności, a w rezultacie sprzyjają powstawaniu definicji przynależności do danej grupy. Thorstein Veblen przybliżył model konsumpcji na pokaz, rozumianej jako strategia przyjmowana przez ludzi w ich walce o znaczenie społeczne i roszczenie do określonego statusu w hierarchii prestiżu. Natomiast Pierre Bourdieu postrzega konsumpcję przez pryzmat wykształcenia, zarobków i pozycji zawodowej, które mają swoje uzasadnienie w habitusie lub światopoglądzie, będących wynikiem podobnych doświadczeń, wspólnych wyobrażeń i stylów życia, odpowiednich dla ludzi „takich samych, jak my”. Dla Bourdieu’ego różne społeczne gusta są potwierdzeniem przynależności klasowej.

⁹ Wśród uwarunkowań wielu zjawisk społecznych szczególne znaczenie w socjologii przypisuje się ukształtowanym podczas socjalizacji nawykom i dyspozycjom do określonych działań (*habitusowi* według terminologii Bourdieu’ego czy też szeroko rozumianemu kapitałowi kulturowemu). Dlatego w analizie uczestnictwa w kulturze dużo uwagi poświęca się wykształceniu rodziców, wskazującemu pośrednio na kapitał kulturowy potomstwa. Z uwagi na ograniczoną objętość artykułu skupiono się wyłącznie na zależnościach z poziomem wykształcenia badanych.

Na ile uczestnictwo w kulturze stanowi zinstytucjonalizowaną formę kultury prestiżu we współczesnym społeczeństwie polskim? Wskazówki do odpowiedzi na to pytanie zawarte są w omówionych wynikach badań. Elitarne instytucje kultury mają swoje wąskie grono uczestników: wykształconych, zamożnych osób, zamieszkujących przeważnie duże miasta. Ich rola w skali całego społeczeństwa wydaje się marginalna, względną przewagę mają natomiast takie formy uczestnictwa w kulturze, jak oglądanie telewizji, słuchanie radia i muzyki. Jaka rolę w stratyfikacji społecznej odgrywa natomiast coraz bardziej popularny Internet? Odpowiedź na to pytanie musi pozostać w tym miejscu nierozstrzygnięta.

dr Małgorzata Krywult-Albańska — Urząd Statystyczny w Krakowie

LITERATURA

- Burszta W. (2010), *Opisać rewolucję* [w:] Filiciak M., Danielewicz M., Halawa M., Mazurek P., Nowotny A., *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze. Raport Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS*, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa
- Ewoudou J. (2005), *Understanding culture consumption in Canada*, www.statcan.ca
- Filiciak M., Danielewicz M., Halawa M., Mazurek P., Nowotny A. (2010), *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze. Raport Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS*, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa
- Jenkins H. (2010), *Nowe formy uczestnictwa w kulturze*, [w:] Filiciak M., Danielewicz M., Halawa M., Mazurek P., Nowotny A., *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze. Raport Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS*, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa
- Kapiszewski K. (2010), *YouTube: Pięć lat, które zmieniły świat*, [w:] „Przegląd”, Nr 31(553)
- Kultura w 2009 r.* (2010), GUS
- Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2004—2008* (2010), GUS
- Uczestnictwo w kulturze. Podstawowe wyniki badań reprezentacyjnych z lat: 1972, 1979, 1985, 1988 i 1990* (1992), GUS
- Uczestnictwo ludności w kulturze* (2006, 2010), GUS

SUMMARY

Over the past years we have been witnessing far-reaching changes in the broadly understood sphere of cultural participation, resulting for example from the modern technology development. There still exist, however, "traditional" cultural institutions on the cultural horizon (cinemas, theatres, museums, etc.), although their role and significance are changing. The article discusses the most recent edition of the survey of cultural participation, carried out in 2010. The first part presents general results of the survey, while the second one focuses on correlates of cultural participation. The most interesting relations between participation and a number of social and demographic variables are highlighted.

РЕЗЮМЕ

В последние годы наблюдаются значительные перемены в области участия в культурной жизни, связанные в частности с развитием современных технологий. Тем не менее по-прежнему работают «традиционные» учреждения культуры (кинотеатры, театры, музеи итд.), хотя их роль и значение изменяются. В статье обсуждаются результаты обследования участия населения в культурной жизни, которое было проведено в 2010 г. Первая часть разработки характеризует общие результаты обследования, а вторая обсуждает условия участия в культурной жизни. В анализе был представлен ряд социально-демографических переменных, а также были проанализированы наиболее интересные закономерности.